

Title: De taalgebruiker, de betekenis, en de afhankelijke V1-constructie

English Title: The language user, the meaning, and the dependent verb-first construction

Author: Barend Beekhuizen

1 Inleiding

In zijn commentaar op mijn artikel biedt Leuschner enkele waardevolle inzichten voor de studie van de afhankelijke V1-zin. Leuschner legt in zijn analyse van de door mij voorgestelde typologie functionele verbanden tussen de types bloot die mij eerder nog niet opgevallen waren – opmerkingen die waardevol zijn voor de beschrijving van het hedendaags Nederlands en het historische ontwikkelingspad van deze familie van patronen. Daarnaast verfijnt Leuschners analyse in termen van assertie tegenover presuppositie/entailment mijn eerdere opvatting aanzienlijk en laat hij daarmee zien dat deze types niet zo verschillend zijn als ik ze heb doen voorkomen. In deze respons ga ik in op de centrale kwestie, de vraag hoe sterk de abstract voegwoordloze bijzin als taalteken is, waarvoor Leuschner enkele uitdagende nieuwe perspectieven biedt.

In mijn respons wil ik mij allereerst wagen aan iets wat ik in mijn artikel bewust achterwege heb gelaten, maar waarvan de relevantie door Leuschners opmerkingen op de voorgrond komt te staan: de functie van de diverse (sub)types. De analyse die ik in de volgende paragraaf presenteer laat zien dat ze, ondanks de mogelijkheid ze analytisch aan elkaar te verbinden, zoals Leuschner doet, discreet gescheiden conventionele taaltekens zijn. Dit betekent dat we in ieder geval niet te maken hebben met *slechts* een abstracte AV1-constructie waarvan de betekenis voor de verschillende subtypes pragmatisch nader wordt ingevuld. Wat dan de mate van genesteldheid is van het meer abstracte patroon, bespreek ik in paragraaf 3. Daar beargumenteer ik dat het me, gegeven de huidige evidentie en de verwachtingen van de gebruiksgebaseerde theorie, nog steeds het beste lijkt om de abstracte AV1 als een zwak taalteken te analyseren, maar dat Leuschners diachrone kijk ons wel noopt de mogelijkheid te overwegen dat we de mate van genesteldheid onderschatten.

2 De betekenis: Functionele profielen van de verschillende deeltypes

Leuschner legt in zijn respons de verbanden bloot tussen de subtypes die ik als categorisch verschillend beschouw. Volgens Leuschner zijn zowel het contrastieve zinstype als het zinstype dat verwondering uitdrukt (voorbeelden (1) en (3) uit mijn artikel, respectievelijk) conditionele constructies wat betreft hun functie. De brug met de AV1-zin die ook daadwerkelijk conditionaliteit uitdrukt, bestaat dan uit epistemische AV1-zinnen, d.w.z., AV1-zinnen waarbij de functionele verhouding tussen bijzinsinhoud en matrixzinsinhoud er een van voorwaardelijke gevolgtrekking is. Leuschner zet hiermee, naar mijn idee, het onderzoek naar de historische ontwikkeling van de verschillende AV1-zinnen op het juiste spoor: als het contrastieve en verwonderingstype uit het puur-voorwaardelijke type zijn ontstaan, dan zouden we formele en functionele *bridging contexts* verwachten.

Voor de contrastieve AV1 vinden we inderdaad formele brugcontexten, zowel in de verwante Duitse constructie, als enkele Nederlandse gevallen waar de contrastieve relatie samengaat met een resumptief volgordepatroon in de matrixzin. Opmerkelijk is het dat deze bruggen ontbreken voor de verwonderings-AV1: de meest verwante neven van dit patroon zijn zinnen met een resumptiepatroon met *en dan*:¹

(1) Zit je tien jaar in de gevangenis, en dan moet je nog verhuizen ook.

Functioneel vind ik het lastiger om de directe stap van epistemische voorwaardelijkheid naar de twee 'oneigenlijke' types te zien. De stap van 'voorwaarde voor een conclusie' naar 'voorwaarde voor de opmerkelijkheid' zou niet groot zijn, redeneert Leuschner. Hoewel het waar is dat beiden de voorwaardelijkheid niet in het objectieve domein construeren (wat de inhoudsconditionele relatie in zinnen als *als het regent, wordt de straat nat* wel doen), zie ik meer verwantschap met het zeldzame, maar welzeker geattesteerde type van wat Leuschner de illocutionaire relatie noemt (het type *als je me nodig hebt, zit ik in m'n kantoor*; een voorbeeld van

¹ Merk op dat er hier een grotere mate van desintegratie is dan het contrastieve type, wat gegeven Leuschners analyse van het contrastieve en verwonderingstype opmerkelijk is. Wellicht betreft (1) een volkomen andere constructie, maar intonationeel en functioneel voelt hij als een naaste verwant van het verwonderingstype.

een geattesteerde AV1 in het Twente Nieuws Corpus, uit Beekhuizen (2009), is te vinden in (2)). In beide gevallen van het contrastieve type en de illocutionaire voorwaardelijke zin is het de bijzin die een voorwaarde voor de *relevantie* van de boodschap van de matrixzin aangeeft. Hoe dit ook zij, een historisch ontwikkelingspad tussen niet-inhoudelijke voorwaardelijke zinnen (hetzij epistemisch, hetzij illocutionair) en het contrastieve type lijkt me, met Leuschner, aannemelijk.

- (2) Vinden we geen uitweg, dan hebben we nog wel iets anders achter de hand, dreigde de wereldleider.

De vraag nu is of deze, terecht opgemerkte, verbanden implicaties voor de analyse van de synchronie hebben. Leuschners analyse lijkt er op aan te sturen dat we te maken hebben met een continuum van constructies waarbij ‘voorwaardelijkheid’ een gedeeld kenmerk is, en dat op diverse plaatsen van dat continuum verschillend wordt ingevuld. Hoewel ik zeker de diachrone functionele en formele verbanden zie die Leuschner aanwijst, betwijfel ik of dit continuum synchroon bestaat. Een nadere blik op de subtypes leert dat de specialisatie van de subtypes conventioneel is en dat de verschillende subtypes als Gestalten functioneren die met elkaar in competitie kunnen zijn in de interpretatie door een taalgebruiker van oppervlaktestrengen. Als dat zo is, is er een mate van discreetheid van de subtypes aanwezig die in ieder geval de analyse ondersteunt dat de subtypes in hoge mate genesteld zijn en niet de diverse pragmatische invullingen van één conventionele abstracte AV1-functie zijn. Ik bespreek de argumenten hiervoor per subtype.

Allereerst: is het betekenismoment ‘conditionaliteit’ wel afdoende om de functie van de voorwaardelijke AV1 te beschrijven? In Beekhuizen (2009) bespreek ik hoe de AV1 vrijwel exclusief de voorwaarde in de bijzin construeert als één van (minstens) twee alternatieve scenarios. Het ‘andere’ scenario kan expliciet zijn, zoals in (3), waar beide scenario’s met voorwaardelijke AV1 zinnen (‘vrw-AV1’) worden uitgedrukt, of impliciet, zoals in (4), waar het ‘nodig hebben’ a.h.w. een modale ‘schil’ vormt om het scenario dat kinderen rouwen, waarvan de ontkenning vervolgens in de vrw-AV1 zin volgt. Merk op dat deze sterke tendens voor het AV1-type met *mochten* opmerkelijk genoeg ontbreekt.

- (3) Maakte de overledene deel uit van een gezelschap op een georganiseerde reis, dan kunnen de achterblijvers voor de eerste opvang terecht bij de reisleiding. Reizen mensen individueel, dan fungeert de ANWB telefonisch als praatpaal voor de achterblijvende.
- (4) Kinderen hebben een rouwperiode nodig, net als volwassenen. (...) Rouwen kinderen niet, dan ontstaan woede en wantrouwen.

Dit betekent, m.i., dat de vrw-AV1 in ieder geval een verder gespecialiseerde functie vervult die een deelverzameling van de gebruikscontexten omvat van de gebruikscontexten van de voegwoordelijke voorwaardelijke bijzin. Conditionaliteit is daarmee een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor de beschrijving van de functie van vrw-AV1 zinnen.

Vervolgens het contrastieve AV1-type. Hoewel ik me kan vinden in de historische ontwikkeling vanuit het voorwaardelijke type, vormt het een daadwerkelijk andere constructionele Gestalt dan het voorwaardelijke type, d.w.z.: het contrastieve type is meer dan slechts een pragmatische inferentie bovenop een conventionele functie. We kunnen dit zien in een zin als (5), waar we *ofwel* een (natuurlijke) contrastieve lezing kunnen hebben *ofwel* een (ietwat geforceerde) epistemisch-conditionele lezing. Merk op dat deze twee verschillend zijn, en dat ze bovendien *discreet* verschillend zijn: we kunnen niet een beetje meer voorwaardelijkheid of een beetje meer contrast erin lezen – het is het een of het ander. Hiermee lijkt de ambiguïteit tussen de twee lezingen op de competitie tussen het toepassen van twee of meer verschillende grammaticale patronen op dezelfde streng van woorden (cf. Chomsky's (1957: 88) klassieke voorbeeld *the shooting of the hunters was terrible*).

- (5) Maakte varkensvlees de hoofdmoot van de vleesconsumptie uit, dan was ook wild (bruine beer, edelhert, kraanvogel, ever) op het menu vertegenwoordigd. **contrastief**: 'Enerzijds aten mensen varkensvlees, anderzijds aten ze ook wild'. **voorwaardelijk**: 'Als in een bepaalde situatie mensen varkensvlees aten, dan volgt daaruit dat ze ook wild aten.'

Daarnaast is ook de contrastieve AV1, net als de voorwaardelijke, verder gespecialiseerd. Zoals Leuschner aangeeft, vindt er een soort scalair opbod plaats. Iets

breder gesteld (de constructie komt ook voor zonder schalen voor, zoals in (6), voorbeeld uit Beekhuizen (2009)), lijkt een centraal functioneel kenmerk van het contrastieve type te zijn dat er over twee contrasterende topics twee contrasterende comments worden gepresenteerd. Net als in de vergelijking tussen de voegwoordelijke voorwaardelijke bijzin en de voorwaardelijke AV1 vinden we dat de gebruikscontexten van de contrastieve AV1 een deelverzameling uitmaken van de gebruikscontexten van de voegwoordelijke contrastieve bijzin (bv. met *hoewel*), getuige de eigenaardigheid van de parafrase van de voegwoordelijke contrastieve bijzin in (7) met een contrastieve AV1 in (7’).

- (6) Waren de gereformeerden onder Kuyper kritischer – tussen God en mens moesten immers geen andere machten staan – de hervormden daarentegen hebben altijd de hand van de Almachtige in het koningschap gezocht.
- (7) Hoewel je liever ziet dat alles ordelijk en netjes verloopt, kun je hier en daar een steekje laten vallen
- (7’) ? Zie je liever dat alles ordelijk en netjes verloopt, hier en daar kun je een steekje laten vallen.

Ook in de hulpwerkwoordelijke subtypes van de voorwaardelijke AV1 vinden we specialisatie: de syntactische ambiguïteit van voorbeeld (5) vinden we ook voor de gesubjectiverde wil-AV1, waar *willen* geen volitie maar veeleer ‘doel’ aanduidt, en mocht-AV1, waar *mochten* geen toestemming maar iets als ‘hypotheticaliteit’ uitdrukt. In zinnen (8)-(9) illustreer ik dat ook voor deze subtypes er discreet verschillende zinsanalyses ten opzichte van het algemene voorwaardelijke AV1-type mogelijk (hoewel vreemd in het licht van onze wereldkennis) zijn.

- (8) Mocht hij te laat komen, dan wordt hij ontslagen.
mocht-AV1: ‘Als hij te laat komt, dan wordt hij ontslagen.’
vrw-AV1: ‘Als het hem toegestaan was te laat te komen, dan wordt hij ontslagen.’

- (9) Wil een boom een mooie houtkwaliteit leveren dan moet zij beschermd staan, bijvoorbeeld in een bos.

wil-AV1: ‘Om een mooie houtkwaliteit te leveren moet een boom beschermd staan, bijvoorbeeld in een bos.’

vrw-AV1: ‘Als een boom het verlangen tot het leveren van een mooie houtkwaliteit heeft, dan moet zij beschermd staan, bijvoorbeeld in een bos.’

Samenvattend: we vinden een conventionele specialisatie van de verschillende subtypes binnen familie van AV1-constructies, getuige de discreet-verschillende interpretaties en een bepaalde mate van specialisatie ten opzichte van de voegwoordelijke parafrases. Het feit dat we discreet-disjuncte interpretaties krijgen door het toepassen van de verschillende subtypes, geeft m.i. aan dat we niet te maken hebben met slechts één abstracte AV1-constructie waarvan de conventionele functie pragmatisch op verschillende wijzen wordt ingevuld.

Wat is dan de rol van de aantoonbare diachrone functionele verbanden voor de analyse van de abstracte AV1 als een taalteken? Synchron zijn de subtypes discreet te onderscheiden. Het feit dat een taalkundige hun verband kan beredeneren en zelfs een diachroon ontwikkelingspad kan presenteren, geeft aan dat er voor taalgebruikers de *mogelijkheid* is om een abstractie, een overkoepelend taalteken AV1, te herkennen. De centrale vraag is echter hoe *sterk* dat overkoepelende taalteken AV1 is. In de volgende paragraaf bespreek ik, iets speculatiever, enkele overwegingen.

3 De taalgebruiker

De eerste deelvraag van de vraag naar de genesteldheid van het overkoepende taalteken ‘AV1’ of zelfs ‘V1’ (de vrije V1-zinnen meenemend) is *voor wie?* We kunnen deze vraag op het niveau van de gemeenschap of individu beantwoorden: een norm kan een norm van een gemeenschap zijn, maar deze hoeft niet gekend te worden door een individu binnen die gemeenschap. Het contrastieve type komt bijvoorbeeld, zoals de e-ANS terecht aangeeft, voornamelijk voor in formelere, geschreven registers. Wanneer een individuele taalgebruiker hier geen ervaring mee heeft, heeft deze geen kennis van deze constructie (als een ‘knoop’ in een constructioneel netwerk), en dus geen kennis van een abstractie over de contrastieve AV1 en de

voorwaardelijke AV1. Dit wijst er op dat het mogelijk is dat de kennis van de abstracte AV1 gedragen wordt door een selecte groep taalgebruikers, hoewel dit onverlet laat dat de abstractie op het niveau van de gemeenschap bestaat. Deze visie komt overeen met de recente inzichten van Dąbrowska (2013) over individuele verschillen in taalkennis en de gedistribueerde aard van taalkennis.

Als een individu *wel* deze kennis heeft, is de tweede deelvraag hoe sterk genesteld deze kennis is. Genesteldheid van abstracte grammaticale patronen komt volgens Bybee (2006) overeen met productiviteit, of: uitbreidbaarheid. Het abstracte AV1 patroon, nu, is niet uitbreidbaar, d.w.z., we vinden geen uitbreidingen van de abstracte AV1 die niet ook door een concretere dochterconstructie (als bijv. de voorwaardelijke of contrastieve AV1) kan worden verklaard. De abstractie is er dus mogelijk wel, maar door haar niet-uitbreidbaarheid wordt deze niet frequent versterkt. Hierdoor zal een gebruiksgebaseerd theoreticus voorspellen dat als een individu deze abstracte kennis al heeft, deze niet sterk is.²

Aan de andere kant lijkt een dergelijke abstractie wel degelijk een effect te *kunnen* hebben. Leuschners diachrone perspectief op de AV1 biedt de data daarvoor: in het Engels is de AV1 beperkt tot drie hulpwerkwoorden, en de polaire vraagzin tot de hulpwerkwoorden in het algemeen. Op een bepaald moment, echter, waren beide patronen productief met alle lexicale werkwoorden, zoals Leuschner & Van den Nest (2015) voor de AV1 opmerken. Vermoedelijk (en speculatief) heeft deze ontwikkelingen zich gelijktijdig of in nauwe opeenvolging voltrokken (en mogelijk ook voor andere gevallen van subject-werkwoordsinversie, leidend tot een constructie die voor het hedendaags Engels de ‘subject-auxiliary inversion’ constructie wordt genoemd). Dit zou inhouden dat er ten tijde van deze ontwikkeling taalgebruikers waren die (op z’n minst aan de vormkant) overeenkomsten tussen de AV1 en de polaire vraagzin zagen en dus dat de abstractie tussen de beide types (te weten: de V1) als *tertium comparationis* een effect heeft gehad op de ontwikkeling van het Engels. Merk op dat het aantal taalgebruikers zeer klein kan zijn: zelfs als slechts een fractie

² De ingrediënten voor deze analyse zijn Bybees (2006) notie van productiviteit, Langackers (1987) inzicht dat taalgebruikers (en breder: cognitieve agenten) een voorkeur voor het gebruik van de meest concrete patronen hebben. Zie Beekhuizen (2015) voor een motivatie en formalisatie van deze notie van productiviteit in een computationeel model).

van de taalgebruikers een statistische voorkeur voor hulpwerkwoorden heeft, kan dit op populatieniveau, via een propagatie van die statistische voorkeur in het gebruik, uiteindelijk tot een categorische verandering leiden.

Kortom, op grond van de gebruiksgebaseerde theorie verwachten we geen sterke nesteling van een abstract AV1-zinstype. Ontkennen dat (sommige) taalgebruikers dergelijke verbanden herkennen en die verbanden vervolgens hun taalgedrag laten beïnvloeden, kunnen we echter ook niet, getuige de vermoedelijke historische ontwikkeling van het Engels. Wat het diachrone perspectief ons naar mijn idee leert, is niet zozeer hoe hedendaagse taalgebruikers hun cognitieve systeem organiseren, maar hoe (sommige) vroegere taalgebruikers dat moeten hebben gedaan. De conclusie die daaruit getrokken kan worden, is dat hedendaagse taalgebruikers dat ook *zouden kunnen doen*. Maar totdat we daarvoor evidentie vinden (bv. door over 500 jaar naar het Nederlands van dan te kijken en te zien of de verschillende AV1-patronen een onafhankelijke ontwikkeling hebben doorgemaakt, of door middel van psycho- of corpus-linguïstische evidentie) lijkt me de conservatieve hypothese dat de triviaal-aanwezige abstractie een zwak taalteken is.